

A TELEVÍZIÓ-FILM

Jegyzetek egy „új műfajról”

A FILM ÉS A TELEVÍZIÓ ÉRDEKHÁZASSÁGA

A televízió még fiatal ipar s még fiatalabb művészeti törekvés, így nem csoda, ha nincs sem »Hamburgi dramaturgiája«, sem semmilyen más elvi, vagy gyakorlati szabálygyűjteménye. Ezért gyakran előfordult, hogy művelői bizonyos ismétlődő jelenségeket könnyen általánosítanak és kanonizálnak. Ez történt a televízió-film esetében is.

Közismert dolog, hogy a televízió-műsorok molochját filmekkel is táplálják világszerte. Naponta sok száz függetlenített műsorproducer gyárt, átdolgoz, adoptál, importál és kölcsönöz filmeket a televíziónak. Az amerikai filmműtermekben és laboratóriumokban például több munkórát töltenek a televíziósok, mint a filmesek. Jellemző adat erre nézve, hogy Hollywood 1953-ban (a rekordévben) 970 játékfilmet gyártott a televízió rendelésére. Hozzánk is eljuttott az utóbbi időben néhány televízió-film, illetve, forgatókönyv. A mi közönségünk is látta az 1954-ben készült »Marty«-t. 1957-ben már három új filmmel jelentkezett a film munkaközössége: a »The Bachelor party« (Férfit vacsora), az »A young stranger« (Fiatal idegen) és a »Twel-

we angry men« (Tizenkét esküdt) című filmekkel. Az említett négy televízió-film arról tanúskodik, hogy a televízió felhasználásával új típusú filmgyártás van kialakulóban az Egyesült Államokban, melyet az amerikai élet válságának ábrázolásában a mondanivaló bátorsága, a mindennapok állhatatos és becsületes realizmusa, a forgatókönyv és a rendezés bizonyos puritanizmusa és a szerény költségvetés jellemez többek közt.

A film és a televízió — üzleti konkurrencia nélküli — alkotó együttműködésének lehetünk tanúi a Szovjetunióban és a népi demokrátiás országokban. Jellemző adat, hogy 1957-ben már megrendezhették Moszkvában a televízió-filmek fesztiválját! Rövid fennállása óta a Magyar Televízió is gyártott néhány tv-filmet; így egy másfélórás esztrádfilmet, több kisfilmet Budapestről, és elkészült az első televízió-játékfilm is: a »Sakk-novella« Stefan Zweig híres elbeszéléséből. Demeter Imre forgatókönyve alapján, Várkonyi Zoltán rendezésében.

E jelenségek láttán érthető talán, hogy a televíziósok — bizonyos elhamarkodott általánosítással — szerette a világon »új műfajról« beszélnek, mely a televízió és a film szerencsés házasságának szülötte.

Természetesen, ezt a házasságot (hogy a hasonlatnál maradjunk) elsősorban a televíziósok pártfogolják, hiszen ők a »szegény leányzó« és a film »a jó parti«, noha »neki« is jelentős anyagi érdeke fűződik hozzá. A filmesek közül azonban sokan (elsősorban az alkotó művészek) elvben is, gyakorlatban is elutasítják ezt a kapcsolatot, sőt némelyek tagadják a televízió létjogosultságát is. René Clair például az 1951-ben, Párizsban megjelent »Réflexion faite« című könyvében nem ismeri el a televízió önálló drámai kifejezési lehetőségét; szerinte csupán arra való

Várkonyi Zoltán rendező és Major Tamás
(Czentovic szerepében)

ez az új találmány, hogy filmeket sokszorosítson, elterjesszen.

Nos hát: hol az igazság ebben a kérdésben? Mi a televízió-film tulajdonképpen? Televízió? Vagy film? Avagy önálló, sajátos műfaj, valami *genus novum* a művészetek rendszerében, a televízió és a film különös vegyülete, amelyben már földoldódott; mindkét alkotóelem minden egyéni tulajdonsága?

A TELEVÍZIÓ-FILM — AZ TELEVÍZIÓ

A műfaji elemzés kisebb ellenállási vonalán haladva, mindjárt megállapíthatjuk, hogy a televízió-film — *nem film*. Éppoly kevésbé az, mint ahogy a magnószalagra rögzített rádiójáték sem a hanglezámpa terméke. A film a televízió-filmben csupán kép- (és hang) rögzítő eszköz, s nem műfaji meghatározó.

De *önálló műfaj-e* a televízió-film? — merül fel a következő kérdés. Erre már nem olyan kézenfekvő a válasz, mégis ha megfigyeljük a szóban forgó alkotásokat, észrevethetjük, hogy a televízió-film nem valami öszvérműfaj, és nem is kentaur, aminek a feje és a nyaka film, a többi alkatrésze pedig televízió, vagy fordítva. A televízió-film voltaképpen a televízió világából származik, s tetőtől talpig annak egy alfaja, így nem önálló műfaj. *A televízió-film — az televízió.*

Mivel lehet ezt a gyors megállapítást bizonyítani? Mindenekelőtt azaz, hogy a televízió-film lényegében — tehát dramaturgiai és rendezői elvelben — nem különbözik a *televíziójátéktól*, csupán előállítási technikájában tér el tőle.

Bár bizonyos tv-filmeket bemutatnak mozikban is, mégis elsősorban a televíziók nézőinek szánják őket. Ez egyaránt meghatározza a forgatókönyv és a rendezés dramaturgiáját. A televízió nézői ugyanis viszonylag kisméretű képernyőn, és ún. atomizált nézőtérben kapják a műsort. Innen ered a televíziószerűség két, a műfaj természetéből adódó, alapvető determinánsa. (A film a nagy- és újabbban a széles-vásznon és a tömeglélektan művészeté!)

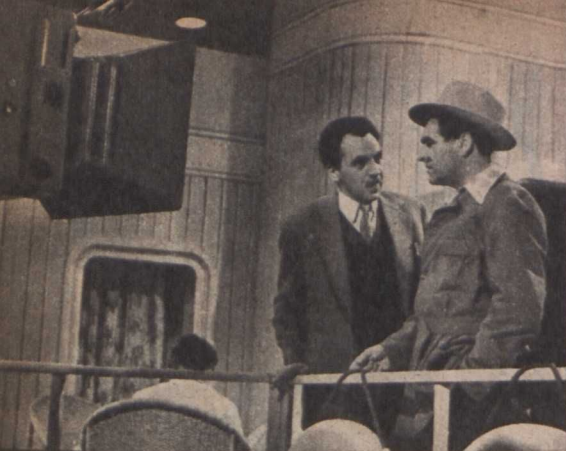

A nagy sakkjátszma

A televízió *dramaturgiája* még jórészt esztétikai kombinációkon és spekulációkon alapszik ugyan, mint említettük, azt azonban bizonyosan tudjuk, hogy a televízióban »minden dolog mértéke« a *kis képernyő*. Ez arra determinálja a forgatókönyv íróját, hogy kis térformákban gondolkozzék, kevés szereplőt mozgasson, tömegeket csak háttérként használjon fel művében; ez arra kötelezi, hogy egyszerű és nem hosszú cselekvényben fejezze ki mondanivalóját. A jó televízióíró megtanulja idővel azt is, a cselekvény, a játék legfőbb színtere televízióban: a színész arca. Demeter Imre említett »Sakknovella« című forgatókönyvében jól szemléltethetjük ezeknek az alapelveknek megvalósulását.

A televízióelőadás másik meghatározója a *kis képernyőn kívül a néző kollektív magánya*. A televízió előtt minden művészi élmény egyéni élmény, noha egyszerre akár sok millióan is átélhetik. A tömegszuggesztió, a tömeglélektan fluiduma itt nem indulhat meg a nézők között, itt a néző sohasem válhat közönséggé — egyén marad, aki józan magányában (családi körben), kritikus szemmel figyeli a műsort.

A televízió, s így a televízió-film *rendezéstechnikája* is eltér sok tekintetben a filmétől. Igaz, ugyan, hogy a képkomponálás alapelveit (az alkotó kamera állandó mozgásától a montázs művészetéig) a filmtől örökölte, de más dolgokban a rendezés munkája is a *kis képernyő* és a *családi nézők törvényeinek* van alá-

Pálos György és Bárdy György a televíziós felvételgép előtt

(Bányász Anna felvételei)

vetve. Ez magyarázza a televízió-színész bensőséges játékát, amely kerül a széles, teatrális mozdulatokat, a gyors mozgást és a túlzott mimikát, s azt, hogy a színészek szűk játéktéren, egészen egymás közelében élnek szerepüket. Mert az őszinte átélés itt is alapvető követelmény, a sok közeli, félközeleli kép könnyen és gyorsan telelezi a színészt, ha csak illusztrál. Ugyancsak kötelező tv-ben a mikrofonszerű árnyalt beszéd, ének. Látjuk tehát, a tv-rendezést inkább a kamarajáték technikája jellemzi, mint a filmé. S ennek a jellemvonásai mind igen jól felismerhetők Várkonyi Zoltán »Sakknovellá«-rendezésében is.

HOGYAN KÉSZÜL A TELEVÍZIÓ-FILM?

És miért készül, mi szükség van rá? — kérdezheti valaki. Már említettük, hogy a televíziók műsorellátási gondjait nagymértékben csökkentik a tv-filmek (új bemutatók, ismétlések, műsorcsere stb.), de ezenkívül fontos művészi érdek is fűződik hozzájuk. A tv-játék rögtönzött, riportázs-jellegű (amely az »élő«, közvetlen előadásmódból következik) csak az előadás előtti felvételekkel lehet megszüntetni. Hogyan? Azáltal, hogy a rendező szabadon bánhatik a tér és az idő lehetőségeivel, s szinte »megállíthatja az időt« (ahogy Várkonyi Zoltán egy rögtönzött anketon mondotta) és így, több beállítás felvétele révén minden véletlent, esetlegest kiküszöbölhetünk. Ezzel az

eljárással televízióban ritkán látott művészi eredményeket érhetünk el, mint amilyen például a »Sakknovellá«-ban a képek sajátosan nyújtott dimenziója (Czentovic a kép mélységében lép be a hajó dohányzójába és mégis jól látható); »élő« előadásban elképzelhetetlen a börtöncella-jelenetek megdöbbentő drámaisága, avagy a fény és árnyék játékának az a lírai kezelése, amit a fedélzeti képeken látunk.

Rátérve a »hogyan készül?« kérdésre — a tv-filmeket általában háromféle módszerrel állítják elő:

1. egy filmkamerával, a játékfilmek gyártási eljárása szerint (persze, a televízió előbb említett alapelveit követve);

2. *telerecording-gal* ez 16 mm-es képrögzítő keskenyfilm, a hangot magnetofonszalagra veszik fel (itt 2—3—4 tv-kamera dolgozik és a véglegesen kialakított képet különleges minőségű képvisszaadó készülék ernyőjéről filmezik le. Minthogy a képkompozíció kidolgozása, a képek összecusztatása, szétválasztása, a trükkhatások, stb., azaz: a képmontázs a cselekvény felvétele közben történik, itt nincs szükség külön vágási munkára, pusztán az előhívást és a pozitív másolást kell elvégezni, ezért a felvétel viszonylag gyorsan műsorba adható. A Magyar Televízióban már folynak a Pye-rendszerű telerecording üzembehelyezési munkálatai);

3. *a képmagnóval* a harmadik módszer, ennél az eljárásnál a képet és a hangot egyaránt magnetofonszalagra veszik fel: itt a felvétel és a lejátszás tehát film berendezés nélkül történhetik, s a felvételt — elektronikus úton — azonnal közvetíteni lehet. (E rendszer képminősége és üzembiztonsága azonban még nem tökéletes).

E különböző felvételi módszerek elterjedése forradalmasítani fogja a televíziót: elkövetkezik majd vele a közvetlen drámai adások alkonya, s egyben a színvonalasabb, művészebb előadások ideje. És ebben a még elég hosszú nyúló folyamatban a televíziófilmeknek úttörő szerepük van.

CSERÉS MIKLÓS